

ТРАНСПОЗИЦІЯ ЗАЙМЕННИКІВ У ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ: НОРМА VS АНОМАЛІЯ

У статті йдеться про особливості функціонування займенників в американських поетичних текстах. Увагу зосереджено на семантичних, морфологічних та синтаксичних відхиленнях та змінах, спричинених функціональною переорієнтацією займенникових одиниць.

Ключові слова: займенник, функція, транспозиція, переорієнтація

Петренко Н.В. Транспозиция местоимений в поэтическом тексте: норма vs аномалия. В статье речь идет об особенностях функционирования местоимений в американских поэтических текстах. Внимание обращено на семантические, морфологические и синтаксические отклонения и изменения, обусловленные функциональной переориентацией местоименных единиц.

Ключевые слова: местоимение, функция, транспозиция, переориентация

Petrenko N.V. Transposition of Pronouns in Poetic Text: Norm vs Anomaly. The article deals with the peculiarities of functioning of pronouns in American poetic texts. It focuses on semantic, morphological and syntactic deviations and changes caused by functional re-orientation of pronoun units.

Key words: pronoun, function, transposition, re-orientation

Об'єкт дослідження становлять займенники у віршованих текстах американської поезії.

Метою статті є аналіз особливостей функціонування займенникових одиниць, які в американських поетичних текстах виявляють зданість до транспозиції, аномального вживання.

Характерною ознакою американських поетичних текстів (особливо періоду постмодернізму) є те, що їх автори свідомо ухиляються від правил традиційного вживання деяких номінативних одиниць. Специфіка поетичного мовлення визначається різними видами девіацій (англ. deviation – відхилення) від морфологічного, синтаксичного й семантичного стандарту. Зокрема, нетривіальність використання займенників полягає у достатньо тонких зрушеннях і відхиленнях від нормативної граматики, що у певній мірі видаються незначними [Цивьян 2001, с. 170] особливо з урахуванням того, що у звичайному, непоетичному мовленні такі зрушення трапляються доволі часто. Це пояснюється загальним спрямуванням сучасної поезії до вживання лексичних і граматичних одиниць, характерних розмовному мовленню [Jefrees 1993, с. 102].

Транспозиція як мовне явище ще не має достатньо чіткого визначення в лінгвістиці. Дехто з лінгвістів традиційно вважає, що транспозиція – це зміна мовною одиницею свого граматичного значення із збереженням смислового змісту [Степанов 1981, с. 185]. Поширеною є й інша наукова позиція, за якою транспозиція розглядається як перехід мовної одиниці з однієї категорії в іншу [Кубрякова 1974, с. 64]. А.Е. Левицький визначає транспозицію не як лексичний процес словотворення, а лексико-граматичний процес взаємодії частин мови в синхронії [Левицький 1998, с. 231].

Одним із перших, хто запропонував поняття транспозиції, був французький учений Ш. Баллі, який виокремлює два види транспозиції: функціональну (граматичну) і семантичну [Баллі 1955, с. 131]. Перший вид транспозиції передбачає зміну граматичної (в основному синтаксичної) функції мовної одиниці, останній – тягне за собою окрім зміни граматичної функції ще й зміну смислу.

Обов'язковою ознакою транспозиції, на наш погляд, є перехід однієї частини мови в іншу. При цьому транспоноване слово зберігає загальне лексичне значення й отримує лише додаткове лексико-граматичне значення, властиве тій частині мови, до якої належить це новоутворення.

На думку Ш. Баллі, мовний знак, повністю зберігаючи своє семантичне значення, може змінюватися граматично, взявши на себе функцію будь-якої лексичної категорії (іменника, дієслова, прикметника, прислівника), до якої він не належить [цит. за Левицький 1998, с. 231]. Підтвердженням цієї тези є приклади функціонування займенників в американському поетичному мовленні. Так, наприклад: *My father moved through **theys of we**, / singing each new leaf of each tree* (E.E.Cummings). У наведеному прикладі функціональна переорієнтація приводить до зміни парадигми мовної одиниці та набуття нею нової функції. Завдяки суфіксальному типу транспозиції (суфікс -s-) займенник *they* набуває функції іменника і в поетичному мовленні стає особливим знаком, що входить до лексики поета.

Транспозиція як мовна тенденція заміни одних мовних одиниць на інші, похідні від них, обумовлюється у багатьох випадках прагненням до опрідметнення різних явищ, уявлення їх у вигляді предмету. Так, наприклад: *I / Must go somewhere where /**Nothing** is real, for only/ **Nothingness** is real and is /A sea of light* (R.P.Warren). У цьому прикладі заперечний займенник *nothing* шляхом додавання суфікса -ness переходить в іменник, який втрачає негативний відтінок (*nothing* – пустота), і наповнюється дещо іншим значенням (*nothingness* означає непізнану реальність, що порівнюється з морем світла).

Аналіз досліджуваного матеріалу показав, що займенникова транспозиція є характерною ознакою поетичного тексту. Вона полягає у переносі займенникової словоформи у сферу дії невластивого їй граматичного значення, у результаті чого у займенника виникає цілий ряд конотацій [Тимошенко 1991, с. 81] або так зване "віяло конотацій" [Еко 2004, с. 107], що породжує особливий стилістичний ефект [Тимошенко 1991, с. 81].

Крім того, стилістичні можливості вживання займенників спричиняють їх транспозицію не лише в інші частини мови, а й усередині самої категорії. Так, американському поетичному мовленню притаманне вживання нехарактерних займенників для відображення художніх образів поетичного світу з метою персоніфікації неживих об'єктів та надання їм ознак, властивих людям, що стимулює емоційне піднесення та створює загадковість образу [Арнольд 1990, с. 150]. Таке явище спостерігається особливо у піднесеному уособленні сил природи, небесних світил тощо. Результатом такого перетворення є об'єктно-суб'єктні трансформації. Наприклад: *Free / than most birds / an eagle flies up / over San Francisco /.../ He sails high over* (L.Ferlinghetti); *I thought the sparrow's note from heaven/ .../ He sings the song , but it cheers not now* (R.W.Emerson); *The hairy wild-bee that murmurs and hankers up and / down, that gripes the full-grown lady-flower, curves upon her with amorous firm legs, takes his will of her / and holds himself tremulous and tight till he is satisfied* (W.Witman).

Вибір займенників чоловічого та жіночого роду на позначення тварин, птахів, неживих об'єктів світу артефактів, а також звертання у формі *you, thou, thee* підкреслює "нестандартну" інтерпретацію реального світу крізь призму поетичного тексту. Займенникова транспозиція має місце й тоді, коли у певних контекстуальних умовах значення суб'єкта дії першої особи однини виражається, окрім займенника *I*, деякими іншими займенниками, зокрема *we, you, one, he, she*. Найбільш розповсюдженою в поетичному тексті є транспозиція займенника *we* у сферу діяльності займенника *I*. Насамперед це зумовлено тим, що у таких випадках автор виступає від імені певної групи осіб або людства в цілому, щоб поєднати себе з тими, до кого звертається. Наприклад: *We are the hollow men / We are the stuffed men / Leaning together* (T.S.Eliot).

Вибір займенника на позначення того чи іншого образу або об'єкта в поетичному мовленні регламентується правилами і законами мови. Тому правильність і доречність вживання різних форм займенникових одиниць, у першу чергу, визначається автором тексту. У поетичному тексті автор вільний по-різному поєднувати слова, надавати їм особливий смисл, створювати нові й відновлювати старі слова, що доречні у певному контексті. При цьому слід зазначити, що "нові слова", так само як і архаїзми, у поетичному тексті не завжди класифікуються як слова, які "ще не увійшли" до загальнолітературної мови. Найчастіше це контекстуальні новоутворення, пов'язані з тим чи іншим художнім образом [Шмелев 1990, с. 463]. У результаті деяких морфологічних, синтаксичних чи семантичних маніпуляцій над одиницями поетичного мовлення виникають так звані авторські аномалії, що використовуються як виражальні засоби або засоби мовної гри [Апресян 1990, с. 51]. Для демонстрації прикладів авторських аномалій звернемося до одного з текстів американської поезії: *Am I the person I did not want to be?/That talks-to-himself person?/That neighbour-make-fun-of person?* (G.Corso).

У наведеному прикладі займенник, що виступає складовою частиною словосполучення, вживається у нетрадиційній формі. Як наслідок, у таких словосполученнях вони отримують нове значення, що властиве їм лише у цьому контексті. З'єднання трьох складових частин словосполучення, які належать до різних частин мови, вказує на можливість семантичної контамінації [Левицький 1998, с. 292], тобто взаємодії мовних одиниць, наслідком якої є схрещування й утворення іншої одиниці, свідомо орієнтованої на стилістичну виразність вислову.

Зазначений приклад свідчить про те, що в постмодерністських віршованих текстах американської поезії аномалії, як радикальні інновації, порушують систему нормативної художньої символіки і/або композиції, інтерпретація яких виходить за рамки попереднього досвіду уявного адресата [Короткова 2007, с. 131]. Водночас такі аномальні форми в американській постмодерністській поезії стають нормою. Вони сприяють створенню таких ознак як внутрішня хаотичність змісту тексту та зовнішня оригінальність його форм. Порушення правил зазвичай складаються у певну нову поетичну систему, так звану "поетику девіацій" [Арутюнова 1987, с. 17]. Відхилення від норми створюють нову норму з розширенням значення, що у подальшому може знову бути змінена [Арнольд 1990, с. 57].

Крім семантичних девіацій, в американському поетичному мовленні спостерігаються синтаксичні й морфологічні відхилення. Зокрема, має місце:

- недотримання правильного порядку слів. Наприклад: *I only am he who will never consent to subordinate you* (W.Whitman); *Ill lay he long, upon this last return* (J.Berryman);
- відсутність узгодження між підметом і присудком. Наприклад: *I offers you this handkerchief* (J.Berryman); *when she make a very big sound – after, well / no sound* (J.Berryman); *he ain't black, never was* (Marvin X); *you was the only sardine on board* (Marvin X); *we is americans 100 % / we is citizens* (Marvin X);

- заміна присвійних займенників особовими та займенників іншими частинами мови. Наприклад: *i hands keep moving towards i breasts* (L.Clifton); *am was. Are leaves few this. Is these a or / scratchily over which of earth dragged once / -ful leaf* (E.E.Cummings);

- морфологічні маніпулювання з використанням суфіксів або закінчень, що властиво іншим частинам мови. Наприклад: *we are so both and oneful* (E.E.Cummings); *youful / larger / of smallish* (E.E.Cummings).

Тенденція до подібних відхилень, зафіксованих у наведених прикладах, розвиває явище аграматичності, що, з одного боку, пов'язано з творчою розробкою потенційних можливостей, закладених у внутрішньому мовленні [Ковтунова 1990, с. 16], а з іншого – є результатом спрощення граматичної реалізації [Носенко 1981, с. 87].

Отже, аналіз фактичного матеріалу доводить, що найбільше до спрощення граматичної реалізації займенникових одиниць тяжіють автори постмодерних американських поетичних текстів. Це і не дивно, адже, у процесі еволюції поетичного мовлення з'являються утворення, які формують нову поетичну традицію. Під її впливом поети починають мислити новими формулами й прийомами. Через це відбувається руйнування стереотипів, що приводить до порушення й навмисного відхилення від норми при виборі номінативних одиниць у поетичному тексті. Безумовно, не всі займенники, що вживаються у поезії з відхиленням від норми, мають високу продуктивність використання, однак приклади свідчать, що нові утворення, які породжуються в результаті транспозиції, залишаються характерними для поетичного мовлення. Деякі займенникові одиниці, аномальні за своєю формою, синтаксичними ознаками та семантикою, стають нормою, інші – залишаються суто авторськими засобами впливу на читача та реалізації власних намірів. Вони не виходять за межі конкретного поетичного тексту і не розповсюджують свій вплив на граматичну систему в цілому.

Перспективою подальших досліджень вважаємо аналіз функціональних особливостей інших номінативних одиниць в американському поетичному мовленні.

Література

- Апресян Ю.Д. Языковые аномалии: типы и функции / Ю.Д. Апресян // Res Philologica: [сб. ст. / под ред. Д.С. Лихачева]. – М.: Наука. – 1990. – С. 50 – 71. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка: (Стилистика декодирования) / Арнольд И.В. – М.: Просвещение, 1990. – 300 с. Арутюнова Н.Д. Аномалии и язык / Н.Д. Арутюнова // Вопросы языкознания. – 1987. – № 3. – С. 3 – 19. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш.Балли – М.: Изд-во иностранной литературы, 1955. – 461 с. Ковтунова И.И. Очерки истории языка русской поэзии XX в. Поэтический язык и идиостиль / Ковтунова И.И. – М.: Наука, 1990. – 303 с. Короткова Л.В. Параллельные миры в постмодернистском художественном тексте / Л.В. Короткова // Научный вестник ХДУ. Серия “Лингвистика”: зб. наук. праць. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2007. – Вип. 5. – С. 131 – 133. Кубрякова Е.С. Деривация, транспозиция, конверсия / Е.С. Кубрякова // Вопросы языкознания. – 1974. – № 5. – С. 64. Левицкий А.Э. Функциональные подходы к классификации единиц современного английского языка: [монография] / Левицкий А.Э. – К.: Изд-во КГЛУ, 1998. – 362 с. Носенко Е.Л. Эмоциональное состояние и речь / Носенко Е.Л. – К.: Выща школа, 1981. – 196 с. Степанов Ю.С. Имена. Предикаты. Предложения: Семиологическая грамматика / Степанов Ю.С. – М.: Наука, 1981. – 360 с. Тимошенко З.В. Стилистические приемы использования местоимений / З.В. Тимошенко // Стилистика английского языка: [учебник] / [А.Н. Мороховский, О.П. Воробьева, Н.И. Лихошерст, З.В. Тимошенко]. – К.: Выща школа, 1991. – С. 79 – 85. Цивьян Т.В. Семиотические путешествия / Цивьян Т.В. – СПб.: Изд-во Ивана Лимбаха, 2001. – 248 с. Шмелев Д.Н. Языковая небрежность и поэтическая вольность / Д.Н. Шмелев // Res Philologica: сб. ст. / [под ред. Д.С.Лихачева]. – М.: Наука. – 1990. – С. 460 – 464. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / Эко У.; [пер. с итал. А.Г. Погоняйло, В.Г. Резник]. – СПб.: Симпозиум, 2004. – 544 с. Jeffries L. The Language of Twentieth-Century Poetry / Jeffries L. – London: MacMillan Press, 1993. – 178 p.

ПЕТРОЧУК О. В.

(Киевский национальный лингвистический университет)

ОСОБЕННОСТИ СЕМАНТИЧЕСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ОЦЕНОЧНЫХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ (НА МАТЕРИАЛЕ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА)

В статье рассматриваются особенности семантической организации оценочных фразеологизмов, анализируются фразеологизмы рациональной, эмотивной и энантиосемической оценки.

Ключевые слова: оценка, оценочные фразеологизмы, рациональная оценка, эмотивная оценка, энантиосемическая оценка.

Петрочук О.В. Особливості семантичної організації оцінних фразеологізмів (на матеріалі німецької мови). В статті розглядаються особливості семантичної організації оцінних фразеологізмів, аналізуються фразеологізми раціональної, емотивної та енантіосемічної оцінки.

Ключові слова: оцінка, оцінні фразеологізми, раціональна оцінка, емотивна оцінка, енантіосемічна оцінка.